

Др Радомир Милашиновић¹,
редовни професор

ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ДРУШТВЕНИХ КОНФЛИКАТА

Сажетак

Друштвени конфликти представљају једну од основних историјских константи које су карактерисале људско друштво и цивилизацију од самих њених зачетака. О природи социјалних конфликта, као појави инхерентној социјалном феномену расправљано је како са филозофско-антрополошких, научних, тако и ненаучних становишта. Стога се као циљ овог рада исказује настојање да се на критички начин сагледају та различита становишта и њихове различите димензије у тумачењу природе и узрока социјалних конфликта.

Кључне речи: *друштвени конфликти, теорија, природно право, малтузијанизам, геополитика, промене.*

Конфликти су без сумње једна од најупечатљивијих карактеристика историје људског рода. Они су практично најтрајнија константа људске заједнице, тако да се са правом поставља питање да ли су они иманентни израз природе човека као индивидуе или колективитета у коме обитава. У вези са овим, поставља се и низ других питања о односима међу људима, узроцима дисхармоничног или конфликтног понашања индивидуа, група, класа, нација или колективитета организованих у државне структуре, односно субјеката међународне заједнице. Што се тиче временске димензије може се без претеривања тврдити да је целокупна историја људског друштва истовремено и историја конфликта, односно сукоба кроз њихове најразличитије манифестационе облике.

Неоспорно је да су конфликти реална друштвена појава, која се може објашњавати са најразличитијих научних и других ненаучних становишта. Овим феноменом се баве нарочито филозофија, теологија, социологија, психологија, политичка наука, наука о међународним односима, историја, међународно јавно право, међународно ратно право, војне науке, а потребно је поменути и бројне утопистичке теорије.

Пошто се ради о сложеном феномену који се не може тумачити и објашњавати само онтолошким приступом, умесно је дати појмовно одређење конфликта и њихове природе. С обзиром на разуђеност тумачења, ми ћемо се определити за претежно социолошко-политиколошки приступ, што нас не спутава у давању другачијих теоријских становишта.

¹ Факултет цивилне одбране, Господара Вучића 50, Београд.

Ради лакше теоријске "операционализације" и "манипулације" (без претензија давања дефиниције) тумачење појма конфликта ћемо донекле синтетизовати као интеракцијски (антагонистички) однос међу индивидуама, групама, класама и ширим колективитетима, у првом реду мислећи на етничке заједнице (нације, народе), друштвене заједнице, субјекте међународне заједнице, верске заједнице у чијој основи лежи борба за остваривање интереса. У склопу ове опште констатације нужно је апострофирати узрочно-последични чиниоц којим се објашњавају манифестациони облици конфликта. Противуречности које прожимају људску заједницу и њихово ваљано тумачење приближиће нас спознаји друштвених сукоба у вишедимензионалном поимању. У првом реду приближиће нас оним тумачењима која у конфликтима не виде нужну покретачку снагу људскога друштва ка прогресивном развоју и преласку у вишу и хуманију фазу друштвених односа што је иманентна тежња људске заједнице – према бесконфликтном друштву и "крају историје".

Нужност теоријског третмана ове проблематике не доводи се у питање. Ово поготову што су друштвени сукоби реалност кроз коју пролази савремени живот међународне заједнице, и што свет и његова безбедност у садашњем тренутку заслужују далеко више пажње, поготову научно-теоријске, од оне која му се објективно даје. Апологетски приступи условљени снагом актуелних политичких моћи, могли би довести теоријску мисао о тако важним питањима, као што су она везана за безбедност, у ћор-сокак. Ово тим пре што су снаге мира и прогреса у највећем броју земаља искрено заинтересоване за стварање услова у којима ће бити могуће изградити основе трајном миру и безбедности и несметаном развоју свих земаља.

Такође, било би необјективно ненагласити да је процес сарадње перманентна и фундаментална одредница људске заједнице и да је он њена преовлађујућа компонента. Ради се о два паралелна процеса која су се међусобно условљавала, и веома често смењивала. Тиме се могу објашњавати општи развој и друштвени прогрес као и опстанак људскога рода. Како истиче З. Голубовић сарадња је као фундаментална људска одредница универзалнија од сукоба због чега је човек имао антрополошку перспективу у свом свету.²

Актуелност проблематике иде у прилог оправданости и нужности објашњавања како историјских, тако и њених најсавременијих димензија. Чињеница је да бројне противуречности нарочито на економским, политичким, социјалним, војним, верским и другим плановима, саме по себи говоре о томе да је свет још увек далеко од стања у коме би се елиминисали сукоби, доминација, примена најразличитијих облика силе у класичном и трансформисаном виду. У прилог ове констатације могу се узети нове стратешке концепције и војне доктрине, као и стално квалитативно усавршавање конвенционалног наоружања, продори у правцу дизајнирања и овладавања новим типовима свемирског оружја на бази ласера и честичних снопова, постојање низа концепција које заговарају идеју ограничене употребе војне силе у контролисаним условима, развоја снага за брзо деловање на подручјима других земаља, то све под разним изговорима, како би се прибавио међународно-правни легитимитет и истовремено прикрили стварни циљеви, намере и интереси.

Актуелизацији проблематике везане за сукобе посебну димензију дају догађаји изазвани терористичким ударима на подручју Сједињених Америчких Држава који имају светске импликације и несумњиво дугорочно дејство, како у

² Види. З. Голубовић: Човек и његов свет у антрополошкој перспективи, Београд, Просвета, 1973. године.

сфери међународних односа, тако и на друштвене процесе у појединим регионима и посебно у оквирима неких држава. Сав овај миље намеће низ актуелних питања која траже стручне и подробније одговоре.

Када се третирају општа питања теорија конфликта неопходно је имати у виду две основне групе фактора који су најчешћи узроци сукоба, а то су спољни и унутрашњи. Наиме, у савременим условима живота међународне заједнице, многе земље се суочавају са својеврсним и вишеструким изазовима, како у погледу очувања сопственог мира и безбедности, тако и у погледу континуираног ангажовања на задатку да сачува право на сопствени став у односу на најважнија питања која се тичу укупних односа у свету. Међу најважнијим је свакако оно питање које се односи на мир и безбедност и могућности одбране највећег броја земаља. У објашњењу овог питања неопходно је поћи од низа премиса које би водиле утврђивању стварног стања безбедности ових држава. Сложаност овог поступка је јасна уколико се имају у виду разне дивергенције посебно степен развоја, односно ширина економског јаза између развијеног и неразвијеног дела света. Ово, тим пре, што пракса показује да управо степен развијености детерминише "право" на понашање у међународној заједници, при чему моћне државе редовно намећу своју вољу слабијим земаљама. Нелогичност оваквог стања у односима међу државама, тиме је виша, уколико је очигледније да свет нужно мора постати јединствена целина са имплицитним захтевима за свестраном и равноправном сарадњом, у интересу очувања мира и стварања могућности за несметани напредак и просперитет човечанства.

Основну сметњу императивним потребама за већим међународним разумевањем и равноправном сарадњом, представља политика доминације и бесговорних захтева на послушност, односно политика чији је циљ диктат или посредна експлоатација многих региона, земаља и народа. Свакако, да поред ове постоји и низ других препрека које се налазе на путу конструктивне сарадње слободних и равноправних субјеката са својим јасним идентитетом. У првом реду треба истаћи доскорашње блоковске и регионалне конфронтације, застрашујућу трку у наоружању и покушаје постизања економске, војне и политичке супериорности, делом на рачун и штету слабијих земаља. Најтрагичнији вид политике конфронтације манифестује се кроз подстицање или изазивање регионалних сукоба који су често "огледни полигони" за доказивање супериорности војним изразима. Дакле, вештим избегавањем сукоба ширих размера, при чему је присутна свест о димензијама могућих последица, прибегава се авантурама и извођењу "ратних игара", преко посредника који су редовно жртве таквог ангажовања. Све је то омогућено енормним потенцијалима, односно моћним војним и економским базама које су инструмент ширења сфере утицаја. На руку таквој политици и пракси иду фактори из друге групе тј. "самоникли" конфликти и антагонизми између појединих новонасталих земаља, као и различите перцепције односа са неким од великих сила или групама земаља. То пружа повољне могућности за мешање у унутрашњи живот ових земаља. Најтрагичнији пример такве праксе налазимо у догађајима на нашим просторима који нису усамљени.

Друга група фактора тиче се унутрашњих противуречности различитих колективитета у којима се манифестују конфликти у више сфера друштвеног

живота. Најдрастичнији облици конфликта су оружани сукоби у виду грађанских ратова, док су блажи скоро свакодневна појава.

Схватање савремене стварности на третираном плану било би углавном паушално без адекватног упознавања са конфликтологијом. Због тога ћемо нужно поћи од саме генезе философско-теоријске мисли коју, подразумева се, везујемо за предхришћански период.

1. ФИЛОЗОФСКО АНТРОПОЛОШКЕ ОСНОВЕ КОНФЛИКАТА

Од првих зачетака људске цивилизације друштвени конфликти су константни пратилац људског друштва. Њихову природу мислиоци у различитим епохама су тумачили на више начина. Препознају се два основна и дијаметрално супротна тумачења. Прво је оно које конфликте посматра као основну покретачку снагу друштвеног развоја и оно које их третира као друштвену болест, па отуда их квалификују као неприродну и непожељну појаву. Становишта су такође различита и препознају се социопсихолошка, социолошка, политиколошка, природно-правна, психолошка, теолошка, геополитичка, филозофска. Ова последња свакако имају најдужу историјску димензију уз теолошка казивања о људским односима садржана у библијским записима.

Када се говори о философско-антрополошким основама друштвених конфликта најчешће се полази од мисаоног опуса Хераклита, који је још почетком шестог века пре Христа изрекао чувену максиму: "Рат је отац свега". Он је истичао да је стварни свет уравнотежени склад супротних тенденција. За њега је борба покретачко начело које одржава свет живим. Људи не знају како се оно што је у противречју слаже са самим собом. То је склад супротних напетости, као код лука и стреле. Он је одбацио идеје својих претходника, који су свет тумачили као статичан тоталитет ствари – космос. Истиче супротно – све што се догађа на свету процес је промене тако да ништа никада не остаје исто. За њега је свет тоталитет свих догађања, односно "збир свих ствари", при чему је "све у току и ништа не мирује".

Сукоб и рат су за Хераклита основно стваралачко начело свих друштвених процеса и изходни моменат успостављања разлика међу људима. Конфликт је не толико као социолошка, колико као онтолошка категорија у самој сржи Хераклитове, а такође, и много векова касније, Хегелове дијалектике. Тако Хераклит у 53, фрагменту каже "Рат је отац свега и свега краљ... А треба знати да је свеопшта појава, да је правда добра и да све настаје кроз борбу и по нужди". Међутим, Хераклит у општем току и борби супротности види и границе. Прекорачење граница је неправичност: "Сунце не сме прећи своје границе, јер ће га Ериније, помоћнице правдине казнити" и све што прелази своју одређену меру мора бити кажњено. Закон је краљ свега, и људи и богова.³

Насупрот Хераклитовим идејама "универзалног тока" и "јединства супротности", за Платона свет је представљао стабилно јединство попут држава Крита и Спарте које су дуго биле лишене унутрашњих сукоба и промена. Међутим, управо због чиње-

³ B. Russel, *Wisdom of the West*, Rathbone Books Limited, London, 1959.

нице да је за њега, а потом и за Аристотела, јединство државе било највеће добро, Платон није одбацивао реалност исказану Хераклитовим принципом промене. За њега се сукоб и борба показују водећом снагом читавог кретања. Главни чиниоци друштвене динамике су унутрашњи сукоби и класни ратови, у чијим темељима су различити интереси, пре свега економски. Своје учење о промени и сукобима Платон закључује ставом да "код свега, изузев код зла, ништа није опасније од промене..." Будући да је мировање божански принцип, а промена зло, Платонова теорија о друштву прожета је настојањима да се објасне друштвени сукоби, односно чиниоци друштвених промена. Истовремено његова филозофско-теоријска настојања усмерена су пре свега на контролу конфликта и њихово елиминисање. Анализирајући различите типове политичког уређења античке заједнице (тимархију, олигархију, демократију и тиранију), Платон указује на основне узроке сукоба у њима што резултира и њиховом пропашћу.

У тимархији, амбиција, жеља за издвајањем, такмичење и жудња за богатством представљају основни узрок нестабилности и сукоба. Тако и настаје "први класни конфликт: онај између врлине и новца", а кад трендови богаћења добију и своју законску легитимацију, тако да "... онај чија имовина не досеже одређену границу прихода не може учествовати у власти",⁴ тада се тимократија преображава у олигархију.

У олигархији стога постоје све претпоставке за отворене и константне сукобе између богатих олигарха и сиромашних класа сматра Платон. У случајевима изострених сукоба сиромашних против богатих, долази до потпуне дегенерације друштва и конституисања демократије. "Демократска влада, дакле, настаје када сиромаси победе, па један део противника побију, а други протерају, а са осталима равномерно поделе владу и грађанска права, и кад се најчешће власти у њој бирају коцком".⁵

Демократију Платон сматра услед њене безидејности и конфликтности, а уз помоћ народа замењује најгори облик владавине – тиранија. Она такође не решава проблем стабилне владавине због тога што ће тиранин, кад год се осети безбедан од масе која га подржава "увек почињати ратове, како би народ имао потребу за вођом и спасиоцем". Могућност изласка из тираније Платон види у појави "неког хвале достојног законодавца" и у његовом срећном споју са тиранином, који би омогућио реформу тираније. Ту долази до изражаја Платоново правило "Свака промена је зло, осим промене зле ствари".⁶

Иако је увидео значај класних борби и сукоба у античком друштву и улогу закона у њиховом регулисању, Платон се креће у оквирима идеалистичког етичко-технолошког размишљања које је полазило од људске природе, као такве, уместо од човекове делатности у друштву, те је стога његова мисао нужно остала у оквирима апстрактно-теоријског.

Аристотелова мисао о природи и сврхама живота човековог, политичке заједнице и света је као и Платонова – изданак хеленске епохе. Постављајући у седмој књизи "Политике" питање које је државно уређење најбоље, Аристотел

⁴ К. Попер, Отворено друштво и његови непријатељи, Том I, Београд, 1993, стр. 72.
Ј. Комшић, Теорије о политичким системима, ИДН Рад, 2000, стр. 103.

⁵ Оп. цит., стр. 108.

⁶ К. Попер, исто, стр. 76.

даје одговор да је то оно "у чијем поретку сваки грађанин ма ко он био, може да дела у складу са врлином и да живи срећно",⁷ а најбоља је она држава која најдуже може да се одржи пред опасношћу унутрашњих сукоба и спољашњих деструктивних сила. Другим речима најбоља власт је она "у којој управљају најбољи људи" и где законодавац васпитањем "усађује у душе људи оно што је најбоље и за појединца и све људе заједно". Оваква држава мора бити приправна и за рат. Али нису добре оне државе и законодавци који превиђају да је "циљ рата мир". Ратничке државе нису срећне "... нити је њен законодавац за похвалу зато што је учинио грађане јаким да би могли да владају над суседима, јер отуда произилази велико зло ... овакве државе одржавају се величином док воде ратове, али чим задобију власт пропадају ... Такве државе, постигавши мир губе своју прекаљеност као гвожђе, а законодавац је крив што грађане није научио да живе у миру", упозорава Аристотел.

Видимо, дакле, да је за Аристотела законитост и спречавање сукоба најважнија дужност и врлина управљача и државних облика владавине уопште. Постављајући притом питање "коме треба да припадне врховна власт у држави", одговара "да треба да припада мудро састављеним законима".

Са становишта нашег интересовања посебно значајна су питања које поставља Аристотел у Петој књизи "Политике": "који су узроци промене државног уређења, колико има тих узрока и какве су природе; које околности доводе до пропасти сваког појединачног државног уређења, које су мере и начини да опстане државно уређење уопште и свако посебно."⁸ Аристотел овим заправо трага за општим узроцима побуна и сукоба, односно његова примарна преокупација су, савременим речником казано, друштвена интеграција и сукоби који је нарушавају.

Основни узроци побуна и сукоба у друштву су, сматра Аристотел, у оштрим и супротстављеним интересима, класним и политичким, како властодржаца, тако и оних који претендују на политичку власт и моћ. "Сви облици државног уређења заснивају се додуше на неком праву, али га у пракси погрешно спроводе. Због тога и настају побуне, јер ни једна супарничка страна не учествује у државној управи онако како она жели ... а побуна увек настаје због неједнакости, јер међу неједнакима нема могућности за споразум."

Осим супротстављених класних и политичких интереса као најзначајнијих узрока друштвених сукоба, Аристотел даје и данас актуелан преглед релевантних детерминанти и каузалних чинилаца социјалних конфликата. Он сматра да побуне и конфликте могу изазвати различити чиниоци, а пре свега: тежња за једнакошћу или неједнакошћу, борбе за положај и добит, осиноност владајућих структура, страх, надмоћ, потцењивање, подвале, несразмерно јачање једне класе или гране власти, етничке разлике и географски положај земље.

Класно-социјални, односно економски чиниоци који утичу на сукобе или стабилност друштвеног поретка садржани су у Аристотеловим анализама улоге имовинских неједнакости на карактер државног уређења. Његов полазни став је да "држава треба да буде подељена на одвојене класе", притом истичући да

⁷ Аристотел, "Политика", Београд, 1975, стр. 170.

⁸ Аристотел, "Политика", оп. цит. стр. 119.

ниједно класно уређење није најпожељније. Различитим класно-економским структурама одговарају различита политичка уређења и обратно. Тако олигархијска владавина одговара интересима богатих слојева док демократија је у интересу слободних и једнаких грађана. Стога је сматра Аристотел демократија стабилнија и мање подложна сукобима и побунама од олигархије. Екстремна поларизација између богатих и сиромашних класа, наглашава Аристотел такође представља значајан чинилац изазивања сукоба и нестабилности политичког уређења.

Вечиту истину, "осионост" властодршца и "жељу за добит", као значајне чиниоце друштвених конфликта, односно повезаност политичке и економске моћи, где политичка моћ представља услов очувања и увећавања економске, Аристотел исказује кроз следеће ставове: "Прилично је јасно какву снагу имају осионост и жеља за добити, како та два узрока доводе до побуна. Јер када се људи на власти осиле и дођу до највећег политичког утицаја, онда се боре и између себе и против државног поретка који им је дао ту моћ. А своју жељу за богаћењем они задовољавају на рачун појединих грађана, с једне, и на рачун државе, с друге стране. Јасно је исто тако, какав значај има жеља за положајима ... Надмоћ такође изазива побуне када један човек, или више њих, има већу моћ но што му припада у складу са државним уређењем и уставом."⁹ Стога, као предострожност за очување хармоније и стабилности друштвеног система, Аристотел препоручује "не допустити да ико постане несразмерно моћан ... а најважније је да се у сваком државном уређењу помоћу закона и других мера удеси тако да вршење власти не доноси никакву материјалну корист."¹⁰

Да друштвена стабилност и одсуство социјалних конфликта умногоме, ако не и пресудно зависе од етничке хетерогености заједнице увидео је Аристотел још пре две и по хиљаде година. О значају друштвеног консензуса свих или већине, за друштвени интегритет у етнички нехомогеним заједницама најбоље говоре још увек актуелни ставови. "... разлика у народности може да буде узрок побуне дотле док се људи различитих народности потпуно не стопе. Јер држава не настаје од случајно сакупљеног мноштва и у случајном моменту. Стога су оне државе које су примиле нове становнике у своју државну заједницу или су допустиле странцима да се населе на њеној територији најчешће поприште побуна."¹¹

Да Аристотелови концепти о друштвеним променама и узроцима друштвених сукоба и данас имају фундаменталан значај потврђује, поред осталог и савремена употреба његових парадигми о односу демократије, класне структуре и консензуса.

⁹ Исто, цит. стр. 122.

¹⁰ Аристотел, "Политика", оп. цит., стр. 136.

¹¹ Исто, оп. цит., стр. 125.

2. РАЗЛИЧИТА СХВАТАЊА УЗРОКА И СУШТИНЕ ДРУШТВЕНИХ СУКОБА

Оно што карактерише третирану групу схватања је то што није успела да у потпуности и истинито одговори на суштинска питања конфликта као специфичне историјске, политичке и уопште друштвене појаве. Основни узрок томе јесте што су теоретичарима тих схватања о друштвеним сукобима њихова класно-социјална, политичка и идејно-теоријска позиција и становиште онемогућавали да у правом светлу сагледају појаву и објасне њене суштинске одреднице.

Научност и непотпуност тих схватања о друштвеним сукобима огледају се у више сегмената: прво, узроци и детерминишући чиниоци сукоба траже се и проналазе изван друштвене реалности – у натприродним силама, првенствено у Богу; друго, полазе од става да су сукоби природно својство човека и друштва и да се појављују кад и сам људски род, те да су били и да ће остати вечити пратилац и константа друштва; треће, у мањој или већој мери оправдавају све друштвене сукобе, па и оружане, сматрајући да "уносе свежу крв" у друштво и да би без њих друштво закржљало и нестало; четврто, у покушајима да целовито објасне феномен сукоба, узимају један или неколико чинилаца, који без обзира на њихов каузални или експликативни значај, нису довољни за објашњење сложене појаве друштвеног сукоба.

Теолошка схватања друштвених сукоба. Заједничко свим теолошким схватањима јесте тумачење сукоба и ратова као израза божје воље. Такво тумачење своју основу има у теорији и идеологији хришћанске цркве у божјој вољи и земаљској држави. Божја држава је на земљи и штити интерес Бога, а носиоци власти су божји изасланици. Ратови који се воде у интересу такве државе, у ствари су сукоби верника против неверника, па су стога нужни и праведни. Један од најутицајнијих патристичара средњег века Августин, сматрао је да је читава историја човечанства испуњена сукобима и борбом између божје и ђаволске државе, односно праведника и ђавола.

За исламску религију је карактеристично да друштвене сукобе и рат тумачи као начин остваривања божје воље на земљи. Њену специфичност чини инструментализовање идеје о "судбини" и "загробном животу", за мотивисаност, а тиме и увећавање моћи државе да организује и води рат. У идеји судбине посебно се наглашава став да Бог одређује час човековог рођења и умирања, па се човек у рату слободно може излагати опасности, јер ће смрт увек избећи ако божјом вољом није записано да умре. У идеји о загробном животу уноси се став да се оном ко погине у рату праштају сви овоземаљски греси и да му је осигурано место у рају.

Актуелност оваквих схватања присутна је и у савременом свету. Идеје "светског рата против неверника" (џихад, газават)¹² код исламског света изведена је превасходно из теолошког погледа на свет.

¹² Види шире у М. Јевтић, "Савремени џихад као рат", Београд, 1989.

Моралистичка схватања друштвених сукоба. Моралистичким схватањима припадају она која узроке, функције и циљеве друштвених конфликта, тумаче, првенствено са етичког становишта, односно са позиција добра и зла. На питање порекла и узрока друштвених сукоба поборници овог схватања одговарају на два начина. Једни сматрају да су сукоби ефикасно средство у спречавању назадовања, кварења и труљења друштва и најбољи начин за обезбеђивање моралног напретка. За њих је конфликт и оружани сукоб пут ка моралном савршенству.¹³ Прве идеје оваквог схватања свакако се налазе још у античком етосу индивидуалног јунаштва.

Другој групи припадају она схватања која узроке и суштину сукоба виде у потреби за стицањем, присвајањем и богаћењем, па на основу тога квалификују конфликте као дозвољен или недозвољен морални чин. Истакнути представник оваквог схватања је свакако и ренесансни мислилац Н. Макијавели, који даје слику најнемилосрднијих конфликта за освајање власти и преглед најнижих страсти које гурају појединце према власти.¹⁴

Они који узроке конфликта виде у стицању користи, али га осуђују, јесу и представници хуманистичке мисли. Цицерон осуђује сукобе и ратове сматра да је расправљање силом својствено животињама. Исту мисао, много касније, у 16. веку, заступа Е. Ротердамски.

За моралистичка схватања карактеристично је да егзистирају од античког доба у различитим варијантама. Када се јављају као осуда конфликта, иза њих стоје хуманистичке снаге које се супротстављају апологији сукоба, али их посматрају, услед ограничених могућности сазнања свог времена, првенствено као етичку категорију, те стога нису у стању да сагледају нити стварне узроке ни начине њиховог регулисања и решавања. Стога оне остају немоћне у тумачењу настанка и суштине сукоба као друштвене појаве, јер они не настају ни услед моралне репресије ни као нужно средство моралне катарзе и усавршавања, нити се могу превазићи само њиховом моралном осудом.

Природно-правно схватање друштвених сукоба. Ово схватање, суштину, настанак и функције друштвених сукоба тумачи полазећи од особина људске природе и крећу се од схватања Т. Хобса да је "човек човеку вук", до оних да је човекова природа неантагонистичка и предодређена за хармоничан живот. Хобс сматра да је човек, по природи, егоистично биће, где нагон за самоодржавањем производи у њему тежњу за стицањем добара и личне моћи на рачун других. Стога се између људи неизбежно јавља антагонизам и непријатељство што производи стање општег сукоба свих против свих. То је природно стање у коме људи остварују своје лично право на борбу за самоодржавање. Да би опстали у таквом стању, људи уговором стварају државу која мора бити јака и спутавати међусобне конфликте између људи. Улога државе је да силом спречава (јер другачије не може) негативне последице човекове зле природе унутар државе и да одржи "природно стање"

¹³ М. Михалик даје шири приказ представника оваквих схватања, која сматрају да су сукоби и рат извори моралних врлина, па чак и најважнији чиниоци стварања културе. "Морал и рат", Београд, 1986.

¹⁴ Види, Н. Макијавели, "Владацац", Београд, 1964. – цит. Према В. Кораћ, "Историја филозофије" – Завод за уџбенике и наставна средства СРС, II издање, Београд, 1974, стр. 178.

између држава, односно стање перманентног сукоба међу њима, јер је сукоб између држава природна појава.¹⁵

Ж.Ж. Русо сматра да је природно стање потпуне хармоније и испољавања праве природе човека која је у основи добра и нееоистична. Такво стање постојало је до појаве приватне својине. Конфликти нису израз природног стања, они настају у тренутку када је неко први побио колац у земљу и рекао "ово је моје". Тада наступа процес отуђења човека од своје природе, а конфликти су резултат тог процеса.

За овакво схватање конфликта карактеристично је да се њихови узроци виде као израз природног стања, било да су конфликти начин одржавања тог стања или начин његовог нарушавања. Будући да је за ово схватање то стање неисторијска категорија, да је независно од човека као субјекта историје људског друштва, оно није у стању да посматра конфликте као друштвену и историјску појаву.

Геополитичка схватања друштвених сукоба. Најопштија карактеристика ових схватања јесте да пренаглашавају утицај просторно-географског чиниоца на развој етничких заједница и држава, посебно на њихово политичко уређење и односе. Она полазе од чињенице да географски чиниоци (простор, клима и др.), утичу на развој народа, њихово друштвено организовање и међусобне односе. Утицај простора на политички живот, етнопсихологију, националну идеологију и уопште избор државе и националне доктрине, а тиме и на унутар државне (унутар друштвене) и међудржавне сукобе није споран. Проблематичним се јавља пренаглашавање тог утицаја, што чине представници овог учења. У објашњавању конфликта уопште, они изводе у основи погрешан закључак да је основни узрок настанка и трајања сукоба као друштвене појаве у деловању географских чинилаца на развој и односе између народа.

Овакви закључци произлазе из две идеје карактеристичне за геополитичко схватање: прва је идеја о борби за животни простор у чијој је основи схватање да опстанак народа зависи од постојања самог простора за живот који мора имати и границе погодне за одбрану. Међутим, такво стање никада у стварности не постоји, а односи између народа су подложни променама, па поједини народи и групе остају без дозвољеног животног простора. Групе и народи који се нађу у таквом положају немају избора, него да буду у сталном сукобу и воде борбу са другима да би опстали.

Суштина друге јесте у тврдњи да неке етничке групе насељавају простор који је, по свом географском положају, значајнији од простора који насељавају друге етничке групе, па је због те чињенице и њихова историјска улога значајнија. Будући да се друге групе често одупиру таквој улози првих група, долази до стално присутних сукоба. Овим је разумљиво место овакве идеје у нацистичкој идеологији и пракси. Истакнути представник оваквог геополитичког учења је Karl Haushofer¹⁶ – идејни творац међународне немачке геополитичке школе. Његове идеје инструментализоване су посебно у Немачкој између два рата.

¹⁵ Види. Т. Хобс, "Левијатан", Београд, 1961.

¹⁶ О суштини и главним тезама геополитичког учења К. Haushofera, види у "Тајна Балкана – геополитички кључ за судбину Верига света", СКЦ, Београд, 1994, Посебно у одељку "Геополитичка динамика меридијана и паралеле", стр. 64-79.

Малтузијанска схватања друштвених сукоба. Своје идејне основе и схватања овај правац има у учењу енглеског свештеника и економисте Т. Малтуса, који је почетком 19. века, дефинисао такозвани закон апсолутне пренасељености. У основи тај "закон" је изведен из тврдње да пораст броја становника испољава тежњу кретања геометријском прогресијом. Да би човечанство опстало, мора се успостављати равнотежа између броја становника и производње хране. Конфликти и ратови су један од начина којима се успоставља та равнотежа, јер у већој мери умањују пораст становништва, него што успоравају повећање производње. Према томе, сукоби су последица деловања "закона апсолутне пренасељености".¹⁷ Следбеници Малтусовог учења крећу се углавном у оквирима његове идеје. Разуме се ово учење није могло допринети ма каквом научном објашњавању конфликта и ратова, као примарно друштвене појаве, јер су их најчешће узроковале оне друштвене групе и снаге које су најмање биле угрожене недостатком животних средстава. Међутим, оваква схватања су била веома утицајна за оправдавање различитих колонијалних и неоколонијалних ратова током 19. и 20. века.

3. НАУЧНО ФУНДИРАНИ ПРИСТУПИ ИЗУЧАВАЊУ КОНФЛИКАТА

Конфликти као сложена и пратећа константа међуљудских односа у свим епохама веома су присутни фактори у савременом животу света. Објашњавају се са становишта различитих научних дисциплина. Преовлађујући је психолошки и социолошки приступ, при чему, како је већ раније истакнуто, овом проблематиком се бави и низ других наука.

Једно од основних питања којим се бави наука је да ли су конфликти, као једно од општих обележја друштва и његово природно стање; друго питање је основа односно узрок таквог стања; и треће, могућности превазилажења таквог стања. **Психолошке теорије конфликта** (не доводећи у питање њихово континуирано постојање) основе и узроке везују за психичку структуру личности, односно агресију и фрустрацију јединки, дакле за психичке чиниоце, у првом реду свест личности. Из оваквог схватања произашле су теорије, као што су: инстинктна теорија агресије и фрустрациона теорија агресије. И у једној и у другој зачеци се налазе у Фројдовим поставкама о конфликту између принципа "задовољства" и принципа "реалности", који изазива фрустрације.¹⁸

Најистакнутији заговорници инстинктне теорије су поред Фројда Џејмс (W. James), Мекдугал (W. Mc Dougal), Лоренц (K. Lorenz). У њиховим теоријама се пре-наглашава значај инстинкта, односно како истиче Фројд, стална борба између два фундаментална инстинкта Ероса (инстинкт живота) и ТАНАТОСА (инстинкт смрти) оцртава јединку која нужно испољава агресивно понашање, како би елиминисала деструктивне пориве који би је довели до самоуништења. У тој перманентној борби инстинкт живота потискује инстинкт смрти. Ово се не односи само на индивидуе, већ

¹⁷ Види П. Сорокин, "Социологија – савремени правци и теорије", Београд, 1932, посебан део Демографски услови и рат, где се даје преглед следбеника Малтусове теорије, и Т. Ђукановић, "Гладни и сити у свету", Београд, 1966.

¹⁸ С. Фројд, "Увод у психоанализу", КОСМОС, Београд, 1964.

и на шире социјалне групе које опстају тако што своју негативну енергију, односно самоуништавајуће пориве усмеравају према другим групама и кроз своје неопходно "пражњење" осигуравају егзистенцију. Дакле, друштвени конфликти су "нужно зло", без кога индивидуа, као ни шире социјалне групе не могу да опстану. Агресивност је главни супстрат друштвених конфликата којим се они објашњавају.

У **теорији конфликта** чији је истакнути представник Долард (J. Dollard¹⁹) агресија се доводи у директну везу са фрустрацијом. Фрустрација јединке или групе условљавају агресивно понашање због постојања препрека које се јављају на путу ка остварењу постављеног циља. Ослобођена енергија се при том трансформише у агресију која изазива конфликте односно деструктивно понашање и ствара конфликтну ситуацију у односима различитих друштвених група. Истина, свака фрустрација не "рађа" агресију, јер се она поготово ако је санкционисана, углавном усмерава према оним субјектима који спречавају њено манифестовање. У савременијим психолошким и социопсихолошким концептима нагласак се ставља на друштвене тензије или напетости које могу да доведу до сукоба између социјалних група. Тензије се, међутим, не могу доводити у директну везу са фрустрацијом чега су свесни многи теоретичари. Оне су најчешће проузроковане различитим психосоцијалним процесима.

Не занемарујући значај психичких чинилаца у понашању појединаца и група, покушаји објашњавања друштвених конфликата искључиво, или претежно, само тим факторима су мањкави. Ово тим пре што се они пренаглашавају при чему се занемарује низ социолошких, политиколошких, системских, еколошких, идеолошких, верских, националних и других претпоставки и узрока настајања конфликта.

У прилог ове тврдње можемо навести више различитих теорија, поготово оних које полазе од **социјално психолошких** или чисто **социолошких** становишта.²⁰ Ове прве представљају покушај да се превазиђе јаз између индивидуалне психе и друштвених процеса и појава како би се доказало да психа индивидуе није имуна на друштвене чиниоце, посебно када се има у виду да друштвене групе нису прости збир појединаца, већ да је друштво посебно подручје стварности. Поред појединачних нужно се морају уважавати особености групе које имају своје вредности које их прожимају и повезују у заједничким акцијама, интеракцијама, очекивањима, правилима понашања, улогама и др. Друштвени оквир код њих се ствара социопсихолошким процесима, који доводе до услова за отпочињање конфликта. Оквири могу бити у ширем контексту националне државе или национализам као политички или идеолошки фактор.

Сви поменути приступи нису успели да дају свеобухватни одговор на сложена питања конфликта, који су једна од главних карактеристика живота савремене међународне заједнице и егзистенције човека у њој.

Из до сада изложеног може се констатовати да су друштвени конфликти веома сложен феномен чији се појам и друштвена суштина могу објаснити једино интердисциплинарним теоријским приступом. Ово важи и за питање узрока, функција,

¹⁹ J. Dollard, "Frustration and Aggression", New Haven: Yale University press, 1939.

²⁰ О различитим научно-теоријским становиштима везаним за друштвене конфликте видети шире у: Срђан Милашиновић, "Social conflicts and postsocialistic East-European societies", Science-Security-Police, Journal of police academy, Belgrade, Vol. 6 br. 2. septembre 2001.

манифестација, фаза, циљева и превазилажења конфликта. Нагласак у истраживању конфликта најчешће се ставља на економске, политичке, идеолошке, психолошке, социо-психолошке, моралистичке, војне, геополитичке и стратешке аспекте и интересе. Они се третирају са филозофског, теолошког, историјског, правног, социолошког, политиколошког, војног и другог становишта. Њихова актуелност добија на значају у контексту постојећих односа у међународној заједници, као и у појединим регионима и националним државама. Конфликти су, међутим, присутни и као детерминанта односа појединаца, група, класа и ширих друштвених асоцијација. Они су, поред осталог условљени начином друштвене организације, миљеом и динамичношћу човековог живота, као и интересима који су његов основни фундамент. Због свега овог тешко је доћи до једне свеобухватне дефиниције, која би задовољила сваку од поменутих страна проблема. Ово тим више што су условљени различитошћу интереса, потреба, тежњи и вредносних критеријума индивидуа и група. Усложњавање друштвене заједнице кроз историјске процесе имало је директног и посредног утицаја на квантитативно и квалитативно умножавање конфликтности на рачун и штету релативно хомогених стања на нижим ступњевима друштвене организације. То никако не значи да не постоји и паралелни процес чији тренд представљају разноврсне активности усмерене ка солидарности и сарадњи друштвених субјеката.

Традиционални и савремени мултидисциплинарни приступ овом проблему нису у колизији. Они се међусобно преплићу и допуњавају, јер се служе истим или сличним категоријама у покушајима целовитог објашњења природе конфликта. То се најбоље може видети кроз анализу великог броја радова бројних аутора, који се баве овом проблематиком. Поменућемо само неке, као што су: Т. Хобс, Е. Кант, Хегел, Ж.Ж. Русо, Маркс, М. Вебер, Конт, М. Диверже, К. Р. Миле, Болдинг, Ј. Ернард, Ц. Х. Барнес, З. Т. Голенкова, Дарендорф, А. Турен, С. М. Липсет, Л. Козер, Х. Макрузе, И. Кангрга, И. Кувачић, С. Спигел, Р. Фишер, Ј. Горикар, Ј. Хабермас, С. Хантингтон, Ф. Фукујама, и код нас Љ. Тадић, С. Аврамов, З. Голубовић, М. Печулић, Д. Симеуновић, З. Видојевић, В. Гоати.

У теоријским приступима посебно се наглашава категорија интереса, циљева и вредности који леже у основи друштвених конфликта. То се односи како на материјалне, тако и на духовне вредности.

Основне чиниоце друштвених конфликта можемо идентификовати у постојању најмање два и више субјеката (појединци, групе), који се налазе у интеракцијском односу што подразумева да се у условима ограничених могућности остваре одређени интереси и циљеви, који такође имају своје лимите. Тежи се онемогућавању активности једне од страна према другој.

Интензитет ових процеса је различит и зависи од низа елемената, као што су природа друштвених промена којима се тежи, друштвена клима, институционалне могућности, социјална динамика, покретљивост, степен идентификације појединаца са групом, искључивост интереса и средстава којима се служе.

Када су у питању врсте друштвених конфликта разликују се класни, национални, верски, расни и политички, док су ратни сукоби најекстремнији вид интеракцијских поступака. Постоје и други видови конфликта који се односе на псеудо-елите, кланове и криминогене групације и слично.

Политичко-структурално поље друштвених конфликта и његово дефинисање представља важно питање општег сагледавања проблема. Историјски и друштвени услови у којима се конфликти јављају и начини превазилажења, такође.

С обзиром на то да су се последњих година десиле крупне историјске промене у свету, отворила се лепеза нових питања, која чекају одговор од савремених теоријско-истраживачких приступа у изучавању друштвених конфликта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотел: "Политика", Београд, 1975
2. З. Голубовић: "Човек и његов свет у антрополошкој перспективи", Београд, Просвета, 1973
3. М. Јефтић: "Савремени џихад као рат", Београд, 1989
4. Ј. Комшић: "Теорије о политичким системима", ИДН, Рад, Београд, 2000
5. Н. Макијавели: "Владалац", Београд, Рад, 1965.
6. С. Милашиновић: "Social conflicts and postsocialistic East European societies", Science Security Police, Journal of police academy, Belgrade, Vol.6 br.2. septembre 2001.
7. К. Попер: "Отворено друштво и његови непријатељи" Београд, 1993
8. В. Russel: "Wisdom of the West", Rathbone Books Limited, London, 1959
9. П. Сорокин: "Социологија", Београд, 1966
10. С. Фројд: "Увод у психоанализу", Београд, 1964
11. Т. Хобс: "Левијатан", Београд, 1961

Prof. Radomir Milasinovic, R., Ph.D.

BASIC ISSUES OF CONTEMPORARY CONFLICTS

Abstract:

In recent years, significant historical changes have happened in the world. These questions have opened a series of new questions that require answers through competent scientific-theoretical approach in studying all aspects of social conflicts. In this paper, the authors are making an attempt to supply the answers to some of these questions. In the first instance, the actual processes related to globalization and anti-globalization are identified. Security risks as being an aftermath of these processes and contradictions present in the international community are specified. A more detailed review of social conflicts in the last fifty years is also presented. The problem of terrorism, as being a serious global threat to the security of most countries in the world is emphasized. A series of other significant issues is opened to discussion. Those issues require a long-term, scientific and theoretical approach in their research.

Key words: conflicts, unipolarism, globalization, antiglobalism, international relations, terrorism, security